

Raluca Botoș

Contribuția călugărilor franciscani la modernizarea orașului Târgu Mureș

The contribution of the Franciscan monks to the modernization of Târgu Mureș

Raluca Botoș

The present article deals with an aspect related to the history of the city of Târgu-Mureș, regarding the coming into town of Franciscan monks and their contribution to the modernization of the city. The monks are historically confirmed in the late 13th century, while their monastery is mentioned only in 1332. Over time, information about the Franciscan monastery from Târgu-Mureș occur in the context of taking over by its branch order in 1444 or the initiative of its strengthening during the late seventy decades of the same century on the initiative of Prince Stefan Bathory of Transylvania. The convent was fortified because of the imminent danger, represented by the Ottoman approach. Between 2009 and 2013 in the castle of Târgu-Mureș archaeological excavations were conducted revealing: the old town hall, a 17th-century kitchen, a workshop that used bronze and a brick factory. All these elements were found in the place of the Franciscan monastery that once existed.

Key words: franciscan monks, monasteries, Targu Mureș.

„Oraș al copilăriei și al tinereții mele, oraș al marilor visuri, oraș al primelor confruntări cu viața și cu oamenii, unul din numeroșii săi fii spirituali, intrat acum în anii senectuții, te salută cu vechea lui înșiorare, cu dragostea de totdeauna, cu admirația nouă pentru tot ce reprezintă ca strălucire și forță contemporană – ca viitor”¹.

Prin lucrarea de față am încercat să surprindem anumite aspecte din viața orașului de altădată, aspecte care nu au fost tratate până acum în lucrările de specialitate. De-a lungul timpului s-au scris lucrări de monografie și de istoriografie, care surprind aspecte generale privind istoria orașului, cum sunt: *Monografia orașului Târgu-Mureș*, scrisă de Traian Popa și *Târgu-Mureș, istorie urbană de la începuturi până în 1850*, scrisă de Man Eugen Ioan.

Pentru cercetarea noastră am folosit datele apărute în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2009-2010*² cu privire la noile descoperiri arheologice din Cetatea Târgu-Mureș. Echipa condusă de directorul muzeului județean, Soós Zoltan³ au scos la lumina, vechea primărie a orașului, atelierul de prelucrare a bronzului, fabrica de cărămidă și multe alte elemente care

¹ Vasile Netea, *Memorii*, Editura Fundația culturală „Vasile Netea”, Târgu- Mureș, 2010.

² A se vedea <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2010/cd/CCA2009.pdf>, articol consultat la data de 20 noiembrie 2013, 18:30.

³ Soós Zoltán, directorul Muzeului Județean Mureș, specializat în arheologie medievală.

„The contribution of the Franciscan monks to the modernization of Târgu Mureș”, *Astra Salvensis*, 2, p. 43-48

demonstrează importanța orașului în Evul Mediu și reconstruiesc imaginea din acea perioadă. Atelierul de prelucrare a bronzului și fabrica de cărămidă au funcționat în perioada când franciscanii erau prezenți în oraș. Directorul muzeului precizează că franciscanii sunt cei care aduc această tehnologie, oferindu-i un prestigiu orașului și marcând o perioadă de dezvoltare economică a sa.

Specificul unui oraș îl poți recunoaște și aprecia doar după vechea sa arhitectură, ea dezvoltându-se de-a lungul secolelor și formând nucleul istoric. Orașul Târgu-Mureș a fost menționat pentru prima dată într-un document oficial în anul 1332. Orașul apare în registrul papal sub numele de *Novum Forum Sicularum*, tradus în limba română prin Noul Târg al Secuilor.⁴ În secolul anterior, în anul 1230, apar referințe neoficiale provenite de la călugări dominicani indicând existența unei așezări pe care ei o numesc *Asserculis*, nume datorat probabil faptului că în perioada respectivă clădirile din regiune aveau acoperișuri de scândură. În anul 1370 denumirea orașului este schimbată în *Szekehelyvásárhely*, nume ce se traduce în limba română prin *Târgul Secuiesc*. În anul 1405 Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei din acea perioadă, acordă orașului dreptul de a organiza târguri.⁵ În 1482 regele Matia Corvin declară orașul așezare regală iar în 1616, Bethlen Gábor, principele Transilvaniei din acea perioadă, îl declară oraș liber regesc și-l ridică deasupra tuturor orașelor din Secuime⁶ și schimbă numele acestuia în *Marosvásárhely* (în română Târgu-Mureș), nume pe care-l poartă și în prezent.

Ordinul călugărilor franciscani sau al fraților minoriți (*Ordo Fratrum Minorum*) a luat ființă datorită strădaniilor Sfântului Francisc de Assisi, în urma reglementărilor papale din anii 1210 și 1223. Deviza și principalele norme de conduită se rezumau la sărăcie și umilință.⁷ Franciscanii au fost, alături de dominicani, cel mai răspândit ordin monahal catolic medieval în Transilvania și vecinătățile ei. Succesul s-a datorat felului în care au reușit să se adapteze la înnoirile sociale, menținându-se totodată reguli cât mai conforme cu statutul lor primar.⁸

Înfățișarea așezământului este legată de stabilirea ordinului franciscan în oraș, în preajma sfârșitului secolului al XIII-lea. Mănăstirea de la Târgu-Mureș, una dintre cele mai estice ale ordinului, apare menționată pentru prima dată într-un document din 1332.⁹ Cercetările arheologice atestă existența lăcașului încă de

⁴ Traian, Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Editura Tipografia „Corvin”, 1932, p. 16.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 33.

⁷ Adrian Andrei Rusu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară, 2000, p. 17.

⁸ *Ibidem*, p. 18.

⁹ *Ibidem*, p. 260.

Raluca Botoș

la începutul secolului al XIV-lea, când majoritatea clădirilor erau construite probabil din lemn. Excepție ar fi doar biserica primei mănăstiri, care ulterior a devenit capelă și s-a păstrat până în zilele noastre. Din decorul acestei prime faze de construcție s-au păstrat doar câteva fragmente de piatră profilată reprezentând perioada de trecere de la romanicul târziu la goticul timpuriu.

În a doua jumătate a domniei regelui Ludovic cel Mare (1342-1382), franciscanii și-au asumat un rol important în misiunea catolică din Moldova, preluând și conducerea episcopatului de aici. Extinderea mănăstirii putea fi influențată direct de activitatea de misionarism a călugărilor. Dintr-un document datat în anul 1400 aflăm că s-au încheiat lucrările de construcție în absida bisericii consacrate Sfintei Fecioare. Aceeași sursă ne relatează că pentru sprijinirea construcțiilor, papa acordă drept de pelerinaj noului lăcaș. Mărimea noii construcții însuși sugerează că ea a fost concepută să poată adăposti pelerini (localitatea avea pe atunci câteva sute de locuitori, iar interiorul mănăstirii oferea spațiu pentru circa o mie de credincioși). Biserica franciscană din cetate este cea mai mare construcție franciscană până la ridicarea ansamblului mănăstiresc de la Cluj (1490).

În 1444, prin implicarea lui Ioan de Hunedoara, mănăstirea este preluată de la conventuali, de ramura observantă a franciscanilor.¹⁰ În această perioadă s-au construit turnul bisericii și s-au efectuat modificări la diferitele clădiri ale mănăstirii. Probabil în acest interval a fost introdus și sistemul de încălzire, identificat prin săpături arheologice, nemaîntâlnit deocamdată în toată Transilvania.

Conventul a fost fortificat, invocându-se pericolul otoman, în jurul deceniului opt al secolului al XV-lea din ordinul voievodului Transilvaniei, Ștefan Báthori.¹¹ Dovada existenței structurilor de fortificare constă în menționarea într-un document al șanțului cetății.

Secolul al XVI-lea oferă mai multe surse scrise referitoare la istoria mănăstirii. În anul 1503 este menționată casa beghinelor în Târgu-Mureș.¹² Un document din 1525 relatează că franciscanul Hunyadi Kelemen copiază un breviar la comandă, aceasta fiind și prima atestare a atelierului de copiat (*scriptorium*) al mănăstirii. În 1525, cei 24 de călugări menționați în surse și care reprezentau încă o comunitate înfloritoare în rândul franciscanilor din oraș intră în declin și se destramă treptat. Ultimii călugări sunt alungați odată cu instalarea preotului protestant Kali Bálazs în anul 1556. În 1557 orașul Târgu-Mureș devine în întregime calvin.¹³

Comunitatea reformată a păstrat o mică parte a clădirilor fostei mănăstiri, anume capela și sacristia de odinioară unde urma să ia ființă în 1557 *schola*

¹⁰ *Ibidem*, p. 261.

¹¹ Ioan Eugen Man, *Târgu-Mureș, istorie urbană de la începuturi până în 1850*, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2006, p. 81.

¹² *Ibidem*, p.262.

¹³ Sorina Bota, *Poveștile orașului*, Sibiu, Editura InfoArt Media, 2011, p. 20.

„The contribution of the Franciscan monks to the modernization of Târgu Mureș”, *Astra Salvensis*, 2, p. 43-48

particula, una dintre primele școli reformate din Ardeal (mai târziu Colegiul Reformat).

Distrugerea definitivă a conventului a fost cauzată de mai mulți factori printre care și cel al instabilității politico-economice a principatului la cumpăna secolelor XVI-XVII. Din inițiativa orașenilor reînțorși s-a început construcția zidurilor orașului, cu această ocazie fiind distruse și refolosite ca materie primă și ultimele rămășițe ale fostei mănăstiri.¹⁴

Lucrările de reabilitare care se execută în Cetatea Târgu-Mureș, au scos la lumină o bucătărie și vechea primărie a orașului, construită la începutul secolului al XVII-lea: „În fosta clădire a armatei (actualmente Muzeu, n.r.) am identificat vechea primărie a orașului, construită la începutul secolului XVII. Austriecii când preluau administrația cetății, dădeau afară populația orașului din cetate și transformau totul într-o cașarmă militară. Clădirile solide din secolul XVII sunt păstrate și transformate, adăugate sau extinse. Așa s-a format și cu această clădire, vechea primărie, în formă de U, o formă tipică arhitecturii baroce. Aici am identificat temnița orașului¹⁵, sala de ședințe iar între cele două era bucătăria. În secolul al XVII-lea avem documente scrise care fac referire la astfel de acte politice sau administrative, care se terminau cu o sărbătoare, se gătea, erau rețetele din vremea respectivă, era vin. În temnițe am identificat foarte multe materiale din echipamentul bucătăriei de secol XVII și asta este unicat în România până acum, deoarece să găsim atât de multe elemente dintr-o bucătărie de secol XVII este foarte probabil unic și așa va rămâne”, a spus Soós, scrie Agerpres.¹⁶

Soós a arătat că descoperirile arheologice din Cetatea Târgu-Mureș nu se opresc însă doar la vechea clădire a primăriei, întrucât în zona actualului centru de informare turistică a fost identificată și o casă meșteșugărească din secolele XV-XVI.

Directorul Muzeului Județean Mureș a susținut că o altă descoperire interesantă este cea din zona bastionului măcelarilor, unde a fost identificată poarta de nord a cetății și un sistem de captare a apei folosită ca drenaj: „Era o cisternă în interiorul cetății, care era legată cu un canal de un decantor aflat în afara zidului, sub nivelul șanțului cetății (...) Deci aveau un sistem destul de complex de infrastructură. Poarta de nord a fost deschisă undeva în anii 1650, deci zidurile cetății există”, a subliniat Soós.¹⁷

Acesta a precizat că Cetatea Târgu-Mureș, la înființare, era ultimul și cel mai mic oraș construit în Transilvania- orașul putea să devină o așezare dacă era

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 21-22.

¹⁶ A se vedea <http://www.novanews.ro/stire/cetatea-din-targu-mures-ascunde-vestigii-din-secolul-al-xvii-lea>, articol consultat la data de 4 decembrie 2013, 19:34.

¹⁷ *Ibidem*.

Raluca Botoș

înconjurată de ziduri- care se întind pe doar 4 hectare, față de alte orașe care au 30-50 de hectare, cum e Sibiul sau Brașovul.¹⁸

Un atelier de prelucrare a bronzului, care funcționa în secolul al XV-lea, a fost descoperit în Cetatea din Târgu Mureș lângă mănăstirea franciscană. Soós Zoltán, a declarat presei, că au existat numeroase indicii că în zona Cetății din Târgu Mureș se prelucra bronzul, iar săpăturile arheologice, au relevat că într-adevăr acolo a funcționat un atelier de prelucrare a bronzului, datând din secolul al XV-lea: „În toată zona mănăstirii am descoperit, în ultimii opt- zece ani, foarte multe fragmente din piese de bronz, din care multe rebuturi, inclusiv turtă de bronz sau rezultatul din topirea bronzului, care erau aruncate. Toate acestea indicau că în zona Cetății se prelucra bronzul. Nu știam exact epoca sau legătura cu mănăstirea, însă piesele descoperite în context mănăstiresc ne indicau că deja în cadrul mănăstirii putea să fie un atelier. Am avut șansa să descoperim acest atelier. Era o clădire cu fundație din piatră, din secolul al XV-lea, iar cuptorul de topit bronz este chiar în spatele clădirii”, a afirmat el. „Având în vedere că este o industrie specială a prelucrării bronzului, nu era în multe orașe, ci doar în cele mari. (...) Aici trebuiau să cunoască compoziția bronzului- cât cositor, cât zinc, deci trebuiau să aibă cunoștințe tehnologice mai dezvoltate”, a explicat Soós.¹⁹

În perioada medievală, în Transilvania existau ateliere mari de prelucrare a bronzului la Brașov și Sibiu, unde se făceau clopote sau cristelnițe, iar faptul că și la Târgu-Mureș funcționa un astfel de atelier indică importanța orașului: „Este o transmitere a tehnologiei, efectiv mănăstirea aduce tehnologia aici prin invitarea unor călugări care se pricep și contribuie la veniturile mănăstirii în mod foarte serios. Când orașul devine protestant, tehnologia rămâne, chiar și imobilul, dar importul de tehnologie în Evul Mediu s-a făcut prin centre mănăstirești. Și aici era legatorie de carte, atelier de copiat carte (Scriptorium) și toate astea aveau nevoie de elemente de bronz. Cele mai sofisticate sunt din import, dar piesele simple sunt confecționate local”.²⁰

Ultima descoperire făcută în cetate este un cuptor de cărămidă din secolul XVII, în care se confecționa cărămidă pentru construcția cetății.²¹

Săpăturile arheologice din cetatea Târgu-Mureș au scos la iveală anul trecut o fabrică de cărămidă din secolul al XVII-lea, în care erau arse lunar mii de cărămizi și care a furnizat materia primă pentru castelul din Iernut, în perioada principelui Gheorghe Rákóczi I, în România nefiind identificate până în prezent alte monumente industriale din acea perioadă.

În anul 2010 „am reușit să descoperim o clădire din perioada Angevică care este deja clădire de mănăstire și are un material arheologic foarte bogat. Unul dintre artefactele rare

¹⁸ A se vedea http://www.realitatea.net/descoperire-uimitoare-la-cetatea-din-targu-mures-specialistii-spun-ca-e-unicat-in-romania_1001539.html, articol consultat la data de 4 decembrie 2013, 19:40.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ A se vedea <http://www.gandul.info/stiri/atelier-de-prelucrare-a-bronzului-din-secolul-al-xv-lea-descoperit-in-cetatea-din-targu-mures-10695726>, articol consultat la data de 4 decembrie 2013, 19:50.

„The contribution of the Franciscan monks to the modernization of Târgu Mureș”, *Astra Salvensis*, 2, p. 43-48

și interesante este o ștampilă din secolul al XIV-lea. Guardianii, care erau liderii mănăstirilor, aveau o ștampilă proprie. Fiindcă se puteau falsifica acte cu ele, aceste ștampile nu se aruncau. Când guardianul murea, ștampila era ruptă sau topită. Noi am găsit însă aici ștampila guardianului din Győr, Ungaria. Nu știm cum a ajuns aici, probabil a fost pierdută la o adunare generală a franciscanilor din Târgu-Mureș. Acest lucru ne indică faptul că mănăstirea atrăgea oameni din multe zone. Am găsit și alte obiecte interesante, de exemplu o monedă din statul Perugia, din Italia care arată, că oamenii medievali mai ales din mănăstiri, erau mult mai mobili decât credem noi. Umblau prin toată Europa, învățau la universități, întrețineau școala de la Târgu-Mureș, aici în mănăstire, fiind singurul loc în care la vremea respectivă se învăța scrisul și cititul. Acești călugări reprezentau de fapt, elita.”²²

Noile descoperiri arheologice, ne ajută să ne dăm seama de faptul că venirea călugărilor franciscani în Târgu-Mureș a contribuit la dezvoltarea orașului prin aducerea de tehnologie (prelucrarea bronzului, fabricarea cărămizilor), construirea mănăstirii și a bisericii (constituirea unui important centru zonal de pelerinaj), iar mai apoi a cetății (dezvoltarea comerțului, datorat și breslelor din oraș).

²² Sorina Bota, *op. cit.* p. 23.